

Forensische psychiatrie en strafrecht anno 2000: inleidende aantekeningen, actualiteit en het bredere perspectief

Authors	Groenhuijsen, M.S.
Publication Date	2000
Link	https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/7ff968de-0eed-4724-a72a-081c1fd36c46
Citation	Groenhuijsen, M S 2000, Forensische psychiatrie en strafrecht anno 2000 : inleidende aantekeningen, actualiteit en het bredere perspectief. in T I Oei & M S Groenhuijsen (eds), Forensische psychiatrie anno 2000. Gouda Quint, Deventer, pp. 1-18.
Download Date	2026-05-17 12:18:02
Rights	<p>General rights</p> <p>Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research. - You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain - You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal" <p>Take down policy</p> <p>If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.</p>

Forensische psychiatrie en strafrecht anno 2000. Inleidende aantekeningen, actualiteit en het bredere perspectief

M.S. Groenhuijsen

1. Het is al vaak gezegd: het strafrecht is geen rustig bezit. Dat is zo in normale tijden, het is zeker het geval in perioden waarin de samenleving wordt opgeschrikt door spectaculaire en opvallend tragische delicten. Vooral geruchtmakende zedemisdrijven met jeugdige slachtoffers brengen de gemoederen heftig in beweging. De publieke verontwaardiging stelt vakmensen op de proef. Zij worden uitgedaagd om antwoord te geven op de vraag hoe mensen tot dergelijke vergrijpen kunnen komen. En zij worden ter verantwoording geroepen omtrent de wijze waarop er uiteindelijk strafrechtelijk wordt gereageerd op deze feiten. Bij nadere reflectie blijken deze kwesties uiteraard slechts het topje van de spreekwoordelijke ijsberg te zijn. De vragen worden opgeworpen in het heetst van de strijd, maar blijken een bredere strekking te hebben. Wat zich klemmend opdringt in macabere zaken, blijkt ook een belangrijke rol te spelen in meer alledaagse gevallen. De vraag naar schuld en verantwoordelijkheid dient bij allerlei delictstypen voortdurend te worden geproblematiseerd. En het vraagstuk van een aannemelijke inrichting van de strafrechtelijke sanctionering is over de hele linie van een haast onoplosbare complexiteit.

Vanuit de beide genoemde invalshoeken kunnen belangrijke raakvlakken tussen het strafrecht en de forensische psychiatrie in beeld worden gebracht. Bezinning op schuld en verantwoordelijkheid brengt met zich mee dat wordt nagedacht over de vraag hoe mensen tot bepaalde handelingen kunnen komen. Het oude postulaat van de wilsvrijheid is al lang ingeruild voor het besef dat psychische disfuncties belangrijke gedragsdeterminanten kunnen vormen.¹ Als uitgangspunt is dit onomstreden. Maar hoe dit precies in z'n werk gaat is aanmerkelijk minder duidelijk en is daarom voorwerp van intense studie in de forensische psychiatrie. Hetzelfde doet zich voor in relatie tot de strafrechtelijke sanctionering. De simpele notie van leedtoevoeging als toereikend instrument van gedragsbeïnvloeding heeft zijn beperkingen langdurig en pijnlijk geopenbaard. Maar daarmee zijn alternatieven - of verrijkingen - nog niet gegeven. Ook dat is een terrein waarop we het niet kunnen stellen zonder inbreng vanuit de forensische psychiatrie. Zo komt een aantal kernbegrippen in zicht die de relatie tussen het strafrecht en de forensische psychiatrie beheersen. Het gaat om oorzaak en gevolg,

¹ Zie de Amsterdamse congresbundel *Tussen vrijheid en onvrijheid*, 1988.

diagnose en therapie, behandeling en risico. Kennis en inzicht van deze factoren dienen ons begrip van de dader te vergroten met als uiteindelijk doel om de kans op recidive zo klein mogelijk te maken. Hier zien we de blijvende betekenis van enkele centrale leerstellingen van de zogenoemde Moderne Richting in het strafrecht. Medische, psychiatrische kennis en sociaal-wetenschappelijke, gedragskundige inzichten behoren een rol te spelen in een verantwoord strafrechtelijk systeem. Maar rechtsbedeling is méér dan het toepassen van deskundige noties van wetenschappelijke zijde. In de bekende woorden van Melai: 'De vraag wat de mens *kan*, wordt in sterke mate beheerst door wat hij *weet* of *kent*: in zoverre is wetenschap voor het menselijk kunnen van betekenis. Maar de vraag: of de mens *mag* wat hij kan - ligt niet op het gebied van de wetenschap. Dit type vraag speelt een doorslaggevende rol in het recht.'² Daarom gaat het op het snijvlak van twee disciplines niet alleen om begrijpen, maar ook om juridisch-normatief *toerekenen* van gedrag en het verbinden van consequenties daaraan. Het zijn deze perspectieven die de inhoud bepalen van de opstellen die in dit boek zijn samengebracht.

2. Wie iets wil zeggen over de stand van zaken in de forensische psychiatrie anno 2000, staat om te beginnen voor een lastig orderingsvraagstuk. Zelfs wanneer de blik wordt beperkt tot de justitiële invalshoek - en bijvoorbeeld het privaatrechtelijke deel buiten beschouwing blijft - is het terrein groot, gevarieerd en gecompliceerd. Wij hebben er voor gekozen de stof te ordenen in 6 delen. Deel I bevat opstellen die het juridische en het criminologische kader schetsen waarbinnen forensisch psychiatrische ontwikkelingen zich voltrekken. Deel II biedt reflecties over forensisch gedragskundige inbreng in de strafrechtspleging. Daarbij gaat het ook omtrent de taakverdeling tussen psychiaters en psychologen enerzijds en andere netwerkpartners anderzijds bij het verschaffen van deskundige inbreng aan de beslissers in het justitiële systeem. Deel III draagt als opschrift: TBS en haar nieuwe ontwikkelingen. Dat spreekt voor zich. Het ligt voor de hand om apart aandacht te besteden aan de sanctie die letterlijk van het grootste gewicht is voor de samenleving en voor de betrokken delinquenten. In deel IV wordt ingegaan op de penitentiaire behandelmogelijkheden en -onmogelijkheden die de forensische psychiater ten dienste staan. Deel V gaat over specifieke groepen delicten en de plegers daarvan: de agressieve en de seksueel-agressieve misdrijven. In deel VI tenslotte worden enkele historische opstellen en verhandelingen over universitaire activiteiten op dit terrein bijeen gebracht.

In de onderstaande aantekeningen wordt achtereenvolgens ingegaan op de genoemde rubrieken. Ik zal enkele saillante hoofdlijnen van verschillende bijdragen vermelden en die - waar dat dienstig lijkt - in een ruimer verband plaatsen.

2 Melai 1992, p. 131.

3. Deel I gaat, zoals gezegd, over het normatieve kader. Voor een goed begrip van de daarin ondergebrachte opstellen is het nuttig om te wijzen op enkele onderliggende meer algemene tendensen in het strafrecht.

Volgens mij is het opvallend dat in de afgelopen jaren de aandacht voor het materieelrechtelijke leerstuk van de schuld sterk is toegenomen.³ Van verschillende kanten is er op gewezen dat het zogenoemde schuldbeginsel - het beginsel dat straf alleen kan worden opgelegd als er persoonlijke verwijtbaarheid van het handelen bij de individuele dader kan worden vastgesteld - onder druk staat. Dit is o.a. zichtbaar in de ordeningswetgeving en in situaties waarin groepen van burgers zich schuldig maken aan ernstige delicten. Voor ons onderwerp is het vooral interessant dat in de literatuur onverkort wordt vastgehouden aan de waarde van het traditionele schuldbeginsel, en dat hieraan al helemaal niet kan worden getornd in gevallen van klassieke delicten in de sfeer van geweld of zedelijkheid. Dit ferme standpunt behoeft hier niet van commentaar te worden voorzien, maar het werpt ons wel terug op de vraag onder welke voorwaarden mag worden aangenomen dat er een toereikende mate van persoonlijke verwijtbaarheid aanwezig is.

Een tweede ontwikkeling in de juridische omgeving die moet worden vermeld betreft de verlegging van de aandacht naar het sanctiepakket en - in nauwe samenhang daarmee - de executiefase.⁴ Volgens de nogal gevestigde dogmatiek gaat het in het materiële strafrecht om de vraag welke straf of maatregel moet worden opgelegd, en daarmee is de kous dan af. De laatste jaren heeft men echter meer oog gekregen voor de verschillende sanctiemodaliteiten en de grote verschillen die in de praktijk kunnen ontstaan als gevolg van principiële keuzen die nog mogelijk zijn in het executietraject.⁵ Dit heeft twee gevolgen gehad. Ten eerste een heroverweging van het sanctiestelsel. Ik wijs op de introductie van het 'penitentiair programma' in art. 4 van de nieuwe Penitentiaire Beginselenwet en op de nieuwe 'taakstraf' als verzamelterm van werk- en leerstraf.⁶ In de nota 'Sancties in perspectief' wordt de transparantie, de slagvaardigheid en de legaliteit van dit systeem nader belicht.⁷ En ten tweede is er tegenwoordig meer dan voorheen oog voor de normering van de executiedifferentiatie op individueel niveau. Ik kom hier nog op terug bij het thema selectie en indicatiestelling voor behandeling binnen een justitieel kader.

Tegen deze achtergrond krijgen de bijdragen van De Hullu en Valkenburg aan deze bundel reliëf.⁸ De eerstgenoemde auteur bespreekt art. 39 Sr en de daarin

3 Zie o.a. A.W.M. Mooij 1997; M.J. Borgers e.a. (red.) 1998; De Jong 1999; en Justitiële Verkenningen 5/99.

4 Zie o.a. P.C. Vegter 1999; Justitiële Verkenningen 4/00; en Sancties in perspectief 2000.

5 Een belangrijke bijdrage werd o.a. geleverd door Bleichrodt 1996.

6 Zie wetsontwerp 26114.

7 Zie over dit alles ook Balkema & Bleichrodt 2000.

8 Waar in het navolgende wordt verwezen naar opstellen in dit boek, zal dat gebeuren door de naam van de auteur te vermelden, gevolgd door de aanduiding 'infra'.

opgenomen strafuitsluitingsgrond van de ontoerekenbaarheid van het feit aan de dader wegens een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van diens geestvermogens. Belangwekkend is o.a. dat De Hullu benadrukt dat de rechter in ons stelsel steeds een discretionaire beoordelingsvrijheid behoudt. Stelt de medicus een ernstige stoornis vast, dan kán de rechter tot ontslag van rechtsvervolg-ing komen, maar hij is daartoe niet verplicht. Hij is steeds gehouden alle omstandigheden van het geval tegen elkaar af te wegen. Soortgelijke principiële beschouwingen omtrent de verhouding tussen de rol van de rechter en die van de deskundige treffen we ook aan in het opstel van Janssen en Van Leeuwen (infra, deel II). Ten aanzien van de psychische overmacht komen zij tot de slotsom dat een door de psychiater wetenschappelijk vastgestelde 'dissociatieve reactie' een schulduitsluitingsgrond kán opleveren, maar alleen dan wanneer de rechter tot het normatieve oordeel komt dat de verdachte in die omstandigheden in redelijkheid niet anders kon handelen dan hij heeft gedaan. Daarbij is het onvermijdelijk om de in het strafrecht welbekende 'criterium-figuur' ten tonele te voeren, in het Angelsaksische recht ook wel aangeduid als de 'ordinary person test'.

Valkenburg schetst het juridische kader van de TBS. Bij de jongste wetwijziging van 1997 werd de voorwaardelijke beëindiging van de TBS geïntroduceerd en werd de slecht functionerende 'TBS met aanwijzingen' veranderd in een 'TBS met voorwaarden' als alternatief voor TBS met verpleging. Valkenburg stipt enkele resterende problemen aan in verband met de maximumduur van de maatregel - vanouds een notoir moeilijke kwestie - en bespreekt de executievolgorde bij combinatievonnissen - eveneens een ogenschijnlijk technische kwestie die evenwel het hart raakt van wat wij nu eigenlijk beogen met gevangenisstraf en met op beveiliging gerichte maatregelen.

Van rechtstreeks belang voor een kader waarbinnen forensisch-psychiatrische inbreng gestalte kan krijgen is ook de bijdrage van Van Duyne en Beenackers. Zij stellen een toetsingsraamwerk voor dat bij justitieel ingrijpen in acht genomen dient te worden. Het raamwerk bevat methodische eisen. Strafrechtelijke behandelprogramma's moeten een wetenschappelijke onderbouwing hebben (er moet een 'theorie' aan ten grondslag liggen), die op empirische ondersteuning berust, de uitvoering en de doelgroep dient helder te zijn omschreven, en de einduitkomsten dienen toetsbaar en meetbaar te zijn. Deze maatstaven worden gepresenteerd als standardeisen waaraan ieder interventieprogramma gericht op gedragsbeïnvloeding zou moeten voldoen.

Nog sterker gericht op de echte grondslagen van de verhouding tussen recht en forensische psychiatrie is de verhandeling van Berghmans en Widdershoven over het fameuze probleem van de dwangbehandeling. In hun ethische kanttekening en bij dit thema werpen zij de vraag op of de bescherming van de rechten van psychiatrische patiënten in dit opzicht niet te ver is doorgeschoten. Aan de hand van een evaluatie van de wet Bopz komen zij tot de conclusie dat de nadruk in

het debat over dwang en drang heel (=te) sterk ligt op *procedures en criteria* die een verantwoorde besluitvorming moeten waarborgen. Dit is het gevolg van een onderliggend contractueel denkmodel. Hier verraadt zich volgens de auteurs een te sterke juridisering in de aanpak van het onderliggende probleem. Als alternatief poneren zij een opvatting over persoonlijke autonomie in termen van positieve vrijheid: autonomie als vermogen zich te ontplooien.⁹ Dan komt de discussie over dwang in een ander daglicht te staan. Als met enige drang kan worden bereikt dat de patiënt zijn medicatie inneemt, kan gedwongen opname bijvoorbeeld achterwege blijven. De auteurs spreken over een 'intersubjectieve, communicatieve benadering', waarin de nadruk komt te liggen op 'de wederzijdse verantwoordelijkheid van patiënt en hulpverlener in een praktijk van zorg'. Zij besluiten hun imponerende appel op het ambivalente karakter van dwang en drang met de aansporing: 'De discussie rond ambulante dwang, klinische dwangbehandeling en zelfbinding dient niet gericht te zijn op het vinden van sluitende regels, maar op het vergroten van sensitiviteit en het stimuleren van reflectie bij betrokkenen in de praktijk.'

4. Hoe dient de forensisch-gedragskundige inbreng optimaal vorm te worden gegeven? Aan deze vraag is deel II van het boek gewijd. Van Kordelaar schrijft in dit verband over de besluitvorming inzake het gedragskundig onderzoek naar de geestvermogens. Gebleken is dat er tussen de arrondissementen grote verschillen bestaan in de mate waarin tot het instellen van zo'n onderzoek wordt besloten, en als het daar toe komt zijn er eveneens grote discrepanties tussen de vraagstelling aan de deskundigen en de adviesmodaliteiten die daarop volgen. De auteur heeft vervolgens op basis van eigen literatuur- en veldonderzoek een 'Formulier Indicatiestelling Gerechtelijk Vooronderzoek Geestvermogens' ontwikkeld. Het gaat om het identificeren van de meest relevante indicatoren: kenmerken van een zaak die aanleiding zouden moeten geven om gedragskundige rapportage aan te vragen. De indicatoren worden onderscheiden naar drie dimensies: de delictkenmerken (ernst, gepleegd in vereniging, 'relatie-delicte'), persoonskenmerken (voorgeschiedenis, toestandsbeeld, et cetera) en het soort diagnostiek respectievelijk het type onderzoek dat nodig is (hetero-anamnese, observatie, medicamenteus ingrijpen, et cetera). Het formulier beoogt dan een bijdrage te leveren aan het structureren, het rationaliseren en daarmee het legitimeren van het beslissingsproces. De schrijver benadrukt in dit verband dat besluitvorming niet een kwestie van meten, maar van wegen is. Het formulier wordt thans getest in een viertal arrondissementen. Het is de bedoeling dat de verschillende indicatoren vervolgens worden voorzien van relatieve gewichten. Op die manier kan steeds meer verfijning worden bereikt,

9 Voor juristen verwijs ik hier naar de bekende onderscheiding van Isaiah Berlin in positieve en negatieve vrijheid. Zie Berlin 1969 en het prachtige boek van Michael Ignatieff 1998.

met als doel het opstellen van een betrouwbaar en handzaam beslissingsondersteunend systeem.

Stegeman beschrijft de reclassering als een kompas binnen de forensische psychiatrie. Hij stelt voorop dat de reclassering actief is in alle fasen van de strafrechtsketen, vanaf de in verzekeringstelling op het politiebureau tot en met de nazorg na de detentie of verblijf in de TBS-kliniek. Taken op het terrein van de forensische psychiatrie worden uitgevoerd door medewerkers met een specialisatie in Sociaal Psychiatrisch Werk. Er wordt gewerkt volgens het principe van het 'dual case-management'. Dat houdt in dat de reclassering samenwerkt met andere instellingen binnen de GGZ (de geestelijke gezondheidszorg) en daarbij zorg draagt voor trajectbegeleiding van de cliënt voor, tijdens en na de behandeling. Binnen dit netwerk van samenwerkende partners speelt de reclassering volgens Stegeman een centrale, coördinerende en regisserende rol. Dit thema wordt nog uitgewerkt in een nadere beschouwing van de rol van de reclassering rond de TBS.

Van Kalmthout en Oei gaan in op de rol van de forensisch psychiater in het verkeer tussen Volksgezondheid en Justitie. Zij maken daartoe kanttekeningen bij het Beleidsplan 1999-2002 van de Landelijke Forensisch Psychiatrische Dienst. De schrijvers wijzen op de gewijzigde regeling van art. 151 Sv, waardoor de officier van justitie onlangs meer mogelijkheden heeft gekregen om buiten een gerechtelijk vooronderzoek een gedragskundig deskundigen onderzoek te gelasten. Voorts concluderen zij dat de rapportagetaken van de FDP-psychiater minstens zo belangrijk zijn als diens zorgtaken.

Ook deze bijdragen kunnen in een breder verband worden geplaatst. Het betoog van Van Kordelaar is een illustratie van een meer algemeen levend streven naar het verhogen van de kwaliteit van besluitvormingsprocessen in de forensische psychiatrie. In dit boek zien we dan ook méér pleidooien voor het ontwerpen van beslissingsmodellen die de besluitvorming kunnen rationaliseren. Teneinde ongefundeerde verschillen te vermijden wordt herhaaldelijk aanbevolen over te gaan tot het protocolleren van veel voorkomende activiteiten. Zie hieromtrent ook de reeds genoemde bijdrage van Janssen en Van Leeuwen en het opstel van De Ruiter in deel V. Het algemene en onderliggende punt is steeds dat de kwaliteitseisen bij rapportage omhoog kunnen. Dat is een wederzijds belang van de juristen aan wie gerapporteerd wordt en van al hun gesprekspartners. Transparantie - inzichtelijkheid van gehanteerde maatstaven - is daartoe een eerste vereiste.

Naar aanleiding van de bijdrage van Stegeman valt op dat de netwerk-gedachte ook in andere delen van dit boek naar voren komt. Kennelijk leeft de gedachte dat goede zorg voor de psychisch gestoorde (pre-)delinquent en adequate bescherming van de maatschappij steeds meer vraagt om samenwerking tussen alle betrokken instanties. Die notie wordt o.a. uitgewerkt in de beschouwing van Carpay, Hulst en Van Iersel, opgenomen in deel III. Deze schrijvers benadrukken dat samenwerking tussen forensische psychiatrie en reguliere GGZ dringend

gewenst is voor een succesvolle reïntegratie na een periode van justitiële bemoeienis, maar ook als het gaat om preventieve behandeling ter voorkoming van een eerste vrijheidsstraf of van recidive. Dat gaat niet vanzelf. Carpay c.s. laten zien welke cultuurverschillen - en daaraan verbonden vooroordelen over en weer - moeten worden overwonnen om tot effectieve samenwerking te kunnen komen. Ook in het door hen beschreven project wordt gewerkt volgens het principe van duaal case-management. Concreet betekent dit dat iedere cliënt uit de gedefinieerde doelgroep al vanaf het moment dat hij het politiebureau wordt binnengebracht, wordt voorzien van twee zorgbegeleiders of case-managers, een vanuit de justitiële hoek en een vanuit de reguliere GGZ. De doelstelling is enerzijds om de psychische problematiek direct aan te pakken en anderzijds om te bezien of deze via behandeling hanteerbaar kan worden gemaakt en of daardoor vrijheidsstraf kan worden vermeden of beperkt. Het project - dat mijns inziens typerend is voor de ontwikkelingen op dit terrein - behelst vooral een op afspraken (convenant) steunende, gecoördineerde werkwijze, waarbij meerdere instanties samenhangend in actie komen ten behoeve van een cliënt. Het verschil met de traditionele werkwijze kan worden omschreven als cliënt-georiënteerd in plaats van maatregel-georiënteerd werken. Zo'n omslag naar 'ketendenken' vraagt volgens de auteurs een 'kanteling' van justitiële organisaties in houding, werkwijze en praktische organisatie. In dezelfde lijn concludeert Stegeman: 'Er lijkt een omkering plaats te vinden waarbij niet langer de TBS-maatregel het uitgangspunt is, maar het traject van de patiënt.'

5. Met deze slotsom betreden we het terrein dat wordt bestreken in deel III, over de TBS en haar nieuwe ontwikkelingen. Troost en Heeren gaan in op een bijzondere groep delinquenten, te weten de *ouderen* die aan TBS worden onderworpen. Er is een lichte toename te constateren in het aandeel van 60-plussers in deze populatie. Daaraan zijn twee bijzonderheden verbonden. Ten eerste zullen bij deze groep vaker somatische klachten en aandoeningen optreden, hetgeen in de klinieken om een aanpassing van bejegening en verpleging vraagt. Ten tweede - en dit is volgens mij een kwalitatief probleem van andere orde van grootte - leidt dit tot een toename van het aantal langdurig verpleegden op de zogenaamde 'longstay' afdelingen. Deze patiënten, die chronisch delictgevaarlijk zijn, zijn slechts in beperkte mate behandelbaar en zullen voor een aanmerkelijk deel de TBS-kliniek nooit meer verlaten.

Deze constatering vormt de opmaat voor een bespreking van de kernvraagstukken rond de huidige TBS. Sinds 1994 is het aantal TBS-opleggingen op jaarbasis explosief gestegen.¹⁰ Dit heeft de capaciteit van de klinieken ernstig onder druk gezet, met lange wachttijden als gevolg en het ontstaan van een categorie

10 Van Vliet, infra.

‘passanten’ die in afwachting van verpleging verblijven in Huizen van Bewaring. In reactie hierop is - bij mijn weten voor het eerst - zelfstandige en toegespitste aandacht geschonken aan de *uitstroom* uit TBS-klinieken.¹¹ Het interessante is nu, dat dit gegeven de hele discussie omtrent de TBS in een ander licht is gaan zetten. De redenering die in de bijdrage van Van Vliet is opgenomen, is wat dat betreft exemplarisch. Eerst wordt binnen de populatie van TBS-gestelden uitgerekend dat circa 54% van hen na behandeling of verpleging zal zijn aangewezen op een verblijf in een vervolgvoorziening; omstreeks 33% zal zich min of meer zelfstandig in de samenleving staande kunnen houden en circa 13% zal ‘longstay’ in het TBS-circuit moeten verblijven. Van Vliet gaat dan verder: ‘Wanneer er van wordt uitgegaan, dat de uitstroom uit de TBS jaarlijks ongeveer gelijk moet zijn aan de instroom betekent een en ander, dat van het totaal aantal van circa 175 TBS-gestelden er circa 100 per jaar moeten uitstromen naar een vervolgvoorziening.’ Praktisch betekent dit dat het aantal permanent ten behoeve van TBS-gestelden beschikbare plaatsen in vervolgvoorzieningen minimaal zal moeten worden verdubbeld ‘om tot een effectief uitstroombeleid te kunnen komen’. Op het eerste gezicht is dit een opmerkelijke redenering. Het staat immers nogal ver af van de vertrouwde benadering van misdaad en straf - of van misdaad en maatregel - om in deze technocratische termen te spreken over *uitstroomcijfers*. Je zou verwachten dat een meer autonome component van sanctiebeleid de boventoon zou voeren. We zijn immers gewend om te denken in het schema van het gangbare strafrechtelijke discours: alleen als het echt onvermijdelijk is wordt een TBS-maatregel opgelegd, en die duurt zolang het nodig is. Dat brengt met zich mee dat de capaciteit in de klinieken afhankelijk dient te zijn van de *instroom*, die *eo ipso* niet beleidsmatig te beheersen is. In de weergegeven redenering worden de zaken in zekere zin omgedraaid. De klinische capaciteit wordt min of meer als een gegeven beschouwd, en de jaarlijkse toestroom dient dan gevolgen te hebben voor de vereiste *uitstroom*. De uitstroom wordt daarbij een manipuleerbare factor om met capaciteitsproblemen om te springen. Is de weergegeven redenering op het eerste gezicht opmerkelijk, bij nadere beschouwing blijkt dat er wel degelijk een wereld van inhoudelijke overwegingen aan ten grondslag ligt. De (behandel)-werkelijkheid is namelijk aanmerkelijk ingewikkelder dan in het zojuist gememoreerde traditionele strafrechtelijke discours wordt verondersteld. De nadruk op uitstroommogelijkheden mag dan ook niet lichtvaardig worden gezien als een veronachtzaming van de noodzaak tot behandeling. Waar het om gaat, is dat in de ‘nieuwe’ benadering die door Van Vliet wordt beschreven er een omkering plaatsvindt, waarbij - in de eerder geciteerde woorden van Stegeman - ‘niet langer de TBS-maatregel het uitgangspunt is, maar het traject van de patiënt’. En dat is

11 In 1998 werd het project ‘actie-plan uitstroom TBS’ ten behoeve van het Ministerie van Justitie afgerond.

een bij uitstek interessante gedachte. Aan de andere kant is dit gemakkelijker gezegd dan gedaan. Het concept om het traject van de patiënt tot uitgangspunt te verheffen stelt hoge eisen aan de beschikbaarheid en de kwaliteit van vervolgvoorzieningen¹² en het noopt tot intensieve samenwerking tussen de TBS-klinieken en die vervolgvoorzieningen. Indien op deze punten wezenlijke vooruitgang wordt geboekt, kan de toegespitste aandacht voor capaciteit en uitstroom uiteindelijk een gunstig effect hebben op de behandelmogelijkheden binnen TBS-verband. Als uitstroombevordering daarentegen als een doel op zich gaat fungeren, dan leidt de hier beschreven ontwikkeling mogelijk tot een nieuw deficiet in de zorg, hetgeen - gelet op de populatie waarover we hier spreken - ingrijpende maatschappelijke consequenties zou kunnen hebben.

6. In deel IV zijn de bijdragen opgenomen die gaan over de forensisch psychiater en de penitentiaire handel(on)mogelijkheden. Het actuele belang van psychische zorg aan justitiabelen die van hun vrijheid zijn beroofd kan nauwelijks worden overschat. Alleen al getalsmatig zijn de problemen enorm te noemen. Onderzoek wijst uit dat 11% van de huidige gevangenispopulatie kampt met ernstige psychiatrische stoornissen.¹³ En bij bijna 75% van de gedetineerden in het Penitentiair Complex Scheveningen waren symptomen van een psychische stoornis aanwezig.¹⁴ Brits onderzoek leidde tot de bevinding dat eveneens 75% van de gedetineerden een persoonlijkheidsstoornis heeft.¹⁵ Hoe gaat onze rechtsorde om met deze gegevens?

Leenaars en Smits laten zien dat er de laatste jaren meer aandacht is ontstaan voor de ontwikkeling van de geestelijke gezondheidszorg binnen penitentiaire inrichtingen.¹⁶ Daarbij is van belang dat de diverse justitiële inrichtingen grote verschillen in regime - en dus ook in behandelmogelijkheden - te zien geven. Tegen die achtergrond is het cruciaal om bij de opname, de plaatsing en de verdere invulling van de detentie de betrokken persoon zo goed mogelijk in beeld te krijgen. Leenaars en Smits beschrijven hoe dit in de praktijk in z'n werk gaat aan de hand van hun ervaring in het Penitentiair Selectie Centrum. Bij de plaatsing van gedetineerden zijn twee begrippen, selectie en indicatiestelling, van centraal belang. In hun woorden: 'Bij de selectie wordt met name bekeken of de gedetineerde geschikt is voor een bepaalde detentiesetting of voor de werkwijze in een bepaalde behandelinrichting. Het gaat dus om een keuze tussen bestaande mogelijkheden, het vertrekpunt ligt bij het aanbod van verschillende soorten regimes en behandel-

12 Te noemen zijn o.a. de Regionale Instellingen voor Beschermd Wonen, het Algemeen Psychiatrisch Ziekenhuis, de Forensisch Psychiatrische Afdeling en de gezinsvervangende zorg.

13 Zie de bronnen genoemd bij Brand, *infra*.

14 Zie de bronnen genoemd door Leenaars & Smits, *infra*.

15 Bulten & Dhondt, *infra*.

16 Zie ook Vegter 1999.

mogelijkheden. Bij de indicatiestelling daarentegen gaat het om een oordeel over de meest geschikte vorm van detinering, hulpverlening en psychotherapie, onafhankelijk of de meest passende wijze van opvang of behandeling al dan niet haalbaar is. Het vertrekpunt ligt bij het individu om de meest wenselijke setting te bepalen. Het gaat hierbij dan ook om gedetineerde-gebonden argumenten.⁷ De auteurs analyseren vervolgens de verschillende procedures van selectie en plaatsing en de rol van de functionarissen die daarbij zijn betrokken. Uit hun betoog blijkt dat passende plaatsing een zeer complexe beslissingsaangelegenheid is.

Oei doet in deze rubriek verslag van het werk van de forensisch psychiater in de Penitentiaire Inrichting "De IJssel". Hij wijst op de tweevoudige rol van de psychiater, enerzijds als voorlichter en adviseur van de rechter, anderzijds als zorgverlener voor de justitiabele. Zijn onderzoek wijst uit dat er een groot aantal consulten in spreekuurverband plaatsheeft, waarvan 25% met illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen. Twee conclusies zijn hier van bijzonder belang. Ten eerste dat veel psychotici al snel weer de straat op worden gestuurd.¹⁷ En ten tweede dat bijvoorbeeld de Koppelingswet een demotiverende rol speelt in de vraag of een illegale psychoticus de nodige hulp kan verwachten. Oei spreekt hier terecht van een 'maatschappelijk probleem'.

Het thema van de illegale vreemdelingen wordt verder uitgediept door Van Kalmthout. Deze groep - met een geschatte omvang van tussen de 100.000 en 150.000 - wordt in de samenleving steeds meer gemarginaliseerd. Ook op het terrein van de GGZ komen zij - o.a. als gevolg van de Koppelingswet - ernstig tekort, terwijl velen van hen te kampen hebben met zware trauma's. Van Kalmthout zegt dat het cynisch is te moeten constateren dat wil een illegaal aanspraak kunnen maken op enige vorm van medisch-psychiatrische zorg, hij daarvoor gedetineerd moet zijn.

7. Deel V is gewijd aan agressieve en seksueel-agressieve problematiek. Het is duidelijk dat vanuit een oogpunt van bescherming van de samenleving vooral de blik moet worden gericht op zeden- en geweldsdelicten. Juist bij deze misdrijven is het vaak moeilijk om te begrijpen hoe iemand tot zijn daad is gekomen, terwijl anderzijds een goed begrip van de achtergrond van essentieel belang is voor het vinden van een adequate reactie, dat wil zeggen een reactie die de kans op herhaling zo klein mogelijk maakt.

Specifiek toegesneden op zedendelicten zijn de beschouwingen van Frenken en die van Lehnecke. De eerstgenoemde auteur benadrukt dat de plegers van seksueel misbruik een heterogene groep vormen. Zij verschillen hemelsbreed van elkaar wat betreft de aard van hun handelingen, de motieven die daaraan ten grondslag liggen en de schade die door hun delicten wordt teweeg gebracht. Het

¹⁷ Op dit fenomeen wordt ook uitvoerig ingegaan in de bijdrage van Bogers; zie hieronder.

is vervolgens van groot belang om deze complexiteit wetenschappelijk in de vingers te krijgen. Frenken stelt dat het niet mogelijk is om goed onderbouwde justitiële en therapeutische beslissingen te nemen over ontuchtplegers zonder inzicht te hebben in de dimensies waarop zij van elkaar verschillen. Vandaar de noodzaak tot classificeren of typeren: het doel daarvan is de heterogeniteit te reduceren door ieder individu toe te wijzen aan een groep die dezelfde karakteristieken heeft. Frenken noemt drie typen ontuchtplegers: de pedofiel, de situationele pleger, en de antisociale pleger. Zijn deze kenmerken in beeld gebracht, dan kan per type een theorie worden ontwikkeld waarmee het deviant gedrag kan worden verklaard.¹⁸ Uit onderzoek blijkt dat monocausale verklaringen altijd te eenvoudig zijn. Het gaat steeds om een combinatie van factoren. De kern van het betoog is dat de behandeling behoort aan te sluiten op de oorzaak. De etiologie, de diagnose, is bepalend voor de therapie. Waar Frenken vier risicofactoren voor misbruik aanwijst - seksuele preoccupatie met kinderen, blokkades van seksuele intimiteit met volwassenen, het ontbreken van interne remmingen en het overwinnen van de weerstand van een kind - is een zogenaamde 'multimodale methode' aangewezen als behandelingsmodel. Opmerkelijk daarbij is dat recidivebeperking wordt nagestreefd onder het motto: 'no cure but self-control'. Volgens de auteur blijken deze cognitief gedragstherapeutische behandelprogramma's redelijk effectief te zijn in het terugdringen van recidive. En dat is op zichzelf een toereikende legitimatie van die aanpak: 'De samenleving als geheel, de geestelijke gezondheidszorg en Justitie vertonen weerstand tegen behandeling omdat die gezien wordt als een "te humane" respons op "monsterlijk" gedrag. Maar als het centrale doel is het terugdringen van het aantal slachtoffers en als behandeling de kans op terugval aantoonbaar weet te verminderen dan moeten we over onze weerstand tegen behandeling heen komen en de kwaliteit van onze justitiële en therapeutische interventies verhogen teneinde dat doel te bereiken.' Daar lijkt mij weinig tegenin te brengen.

Ook Lehnecke legt het verband tussen etiologie en interventie. En ook zij benadrukt dat alleen een integratieve benadering, waarin zowel individuele grondslagen als de gezinsdynamiek en transgenerationale factoren in kaart worden gebracht vanuit een meervoudig theoretisch kader, recht doet aan de ingewikkeldheid van de problematiek. Uiteindelijk pleit zij voor een 'Psychodynamisch Model', waarin een 'matrix van krachten' centraal staat. Opvallend is dat zij, in vergelijking met andere onderzoekers, veel belang lijkt te hechten aan de 'transgenerationale factoren' (rol van ouders en grootouders) in de genese van het gedrag van zedendelinquenten.

¹⁸ Nota bene: het blijven altijd slechts pogingen, benaderingen. Frenken betwijfelt uitdrukkelijk of een algemene, empirisch getoetste theorie omtrent de etiologie van bijvoorbeeld pedoseksueel gedrag haalbaar is.

In drie opstellen wordt in dit verband expliciet ingegaan op het fenomeen van de *risicotaxatie*.¹⁹ Ik zou dit de meest harde kant van de forensische psychiatrie willen noemen. In laatste instantie kunnen rechtsgenoten met een psychische afwijking zeer concreet gevaar opleveren voor hun medeburgers. Voorzover gedragsdeskundigen daarover voorspellende uitspraken doen, zijn zij derhalve belast met een grote maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het is dan ook eigenlijk vreemd dat er geen officiële registratie 'forensisch psycholoog' of 'forensisch rapporteur' bestaat en dat er evenmin vastgelegde kwaliteitseisen zijn ten aanzien van testmethoden en rapportage. Volgens De Ruiter zou dit moeten veranderen. Zij beveelt aan om een forensisch psychologisch testinstrumentarium te ontwikkelen, waarin rekening wordt gehouden met drie bijzonderheden: a. het gedwongen kader waarin het onderzoek plaatsvindt, b. de aard van de persoonlijkheidspathologie die bij forensisch onderzochten veel voorkomt, en c. de vraag naar de inschatting van het recidiverisico. De Ruiter is voorts van mening dat er met het oog op kwaliteitsbewaking een aantal basale richtlijnen voor de forensische rapportage dienen te komen.²⁰ Zo zouden rapporten moeten berusten op tenminste twee meetinstrumenten (bijvoorbeeld zelfrapportage plus indirecte testmethoden), zou de lengte enigszins kunnen worden gestandaardiseerd, en zou de wetenschappelijke onderbouwing transparant moeten worden verantwoord. De conclusies ten aanzien van toekomstig delictisico zouden moeten worden beargumenteerd aan de hand van beschikbare risicotaxatieschalen, waarin zowel statische alsook dynamische risicofactoren zijn opgenomen.

Deze twee typen factoren worden nader toegelicht in de beschouwing van Bullens. Deze auteur stelt voorop dat algemeen wordt aangenomen dat een voorspelling over recidivegevaar niet in binaire wel-of-niet termen moet worden begrepen, maar als een lokatie op een continuüm. Op grond van door Bullens weergegeven onderzoeksgegevens stelt hij dat de beste voorspellers van toekomstig gedrag worden geput uit het gedrag dat in het verleden heeft plaatsgevonden. Dat worden de *statische* voorspellers genoemd. Daarnaast staan de *dynamische* voorspellers, door de auteur aangeduid als de variabelen die aan verandering onderhevig kunnen zijn op basis van bijvoorbeeld behandeling. Tot nu toe zijn de meeste empirische onderzoeken verricht naar het eerste type factoren, maar tegenwoordig bestaat er een grotere belangstelling dan voorheen voor de dynamische voorspellers. Bullens meldt voorts dat bij de behandeling van daders van seksueel misbruik met name cognitieve gedragstherapie goede resultaten blijkt op te leveren. Dat komt o.a. omdat het lastiger is om iemands persoonlijkheid te veranderen dan om cognitieve vervormingen te corrigeren. De slotsom van het betoog is zondermeer prikkelend te noemen: 'Uiteindelijk hangt het al dan niet

19 Te weten: De Ruiter, Bullens & Bogers.

20 Zo ook Van Kalmthout & Oei in Deel II.

recidiveren af van het *besluit* van de persoon van de pleger om een misbruikvrij leven te gaan leiden. Risicotaxatie zal zich - concluderend - derhalve op zowel statische als dynamische factoren moeten richten.'

Bogers voegt hier nog aan toe dat de beoordeling van het risico op agressieve incidenten plaatsvindt op drie niveaus: de behandelaar zelf, de patiënt en de omgeving. Zij wijst vooral op de kwalijke gevolgen van wat zij noemt: deinstitutionalisering en zorgverlamming. Daardoor ontstaat een vicieuze cirkel. Patiënten met ernstige psychotische stoornissen die geweld plegen worden gedwongen opgenomen, maar te snel weer ontslagen, waarna zij opnieuw tot agressie komen. Om deze negatieve spiraal te doorbreken dienen juridische kaders te worden bijgesteld (voldoende lange termijn van behandeling mogelijk maken), moeten materiële middelen worden vrijgemaakt en dient de behandeling en verpleging te worden aangepast.

8. Tenslotte deel VI over 'historie en universitaire activiteiten'. Dit is bepaald méér dan een restcategorie. Er zijn twee historisch getinte beschouwingen opgenomen. Brand gaat in op de geschiedenis van de forensisch-psychiatrische dienst. En Fijnaut geeft een impressie van het oeuvre van de Leuvense psychiater-criminoloog Etienne De Greeff (1898-1961). Dat is een bijzonder interessante excursie, omdat zij ons opnieuw naar de grondslagen van het vakgebied voert. De geschriften van De Greeff blijken veelzijdig en diepzinnig te zijn. Zij hebben betrekking op de criminologie, de psychologie, de pedagogie en de filosofie. Opvallend zijn vooral zijn pedagogische inzichten. Hij benadrukt dat het gezin van grote betekenis is voor een evenwichtige vorming van jonge mensen. Daar leren ze om zich ergens aan te hechten. Als er op dit punt iets mis gaat, bestaat het gevaar dat ze verongelijkt door het leven zullen gaan en een defensieve houding zullen ontwikkelen. En ook voor de school ziet De Greeff een belangrijke - soortgelijke - taak weggelegd. Een sfeer van openheid en rechtvaardige bejegening moet voorkomen dat pubers in hun eerste ervaringen met de ruimere wereld een beeld van onrecht en dus van wrok gaan opbouwen. Deze ideeën komen pregnant terug in zijn visie op de individuele dader en diens misdaad. Daarin staat centraal dat de persoonlijkheid en het profiel van de misdadiger niet een natuurlijk gegeven is maar de resultante van een dynamisch interactieproces. Veel criminelen zijn dan ook behept met het gevoel dat hen groot onrecht is aangedaan en dat hun misdaad gerechtvaardigd is om dat onrecht recht te zetten. Dit gedachtegoed is voor de huidige tijd onverminderd actueel. Fijnaut concludeert dan ook dat 'de studie van het oeuvre van De Greeff onwillekeurig noopt tot een bezinning over de toekomst van de criminologie.'

Het opstel van Bulten en Dhondt gaat over forensisch gedragskundig onderzoek in het gevangeniswezen. Vertrekpunt is dat detentie tegenwoordig in het teken staat van een drieledige doelstelling: de ongestoorde en humane tenuitvoerlegging van de straf, het beperken van de schadelijke effecten van de

straf, en de voorbereiding van de reïntegratie van de ingeslotene in de samenleving. De kracht van het overzicht is dat precies wordt aangegeven welk empirisch onderzoek beschikbaar is en welke hiaten er nog zijn. Er wordt vermeld door welke factoren gewelddadig gedrag van gedetineerden kan worden verminderd; er wordt ingegaan op de positie van 'kwetsbare' gevangenen ('bullying'); en het onderzoek naar suicidaliteit onder gedetineerden wordt in kaart gebracht. De effecten van interventies gericht op reïntegratie worden besproken maar blijken weinig te zijn onderzocht; dit geldt bijvoorbeeld ook - verrassenderwijs - voor de lange termijn-effecten van sociale vaardigheidstrainingen. De slotsom van de auteurs is dan ook dat op vele terreinen nader onderzoek gewenst is. En: 'Het Gevangeniswezen heeft een maatschappelijke taak. Als gedetineerden ondersteund dienen te worden in het opbouwen van een maatschappelijk aanvaardbaar bestaan, is onderzoek naar de effecten van daarop gerichte penitentiaire programma's, in samenwerking met universiteiten, voor de hand liggend.' Het is goed om die maatschappelijke dimensie van wetenschappelijke kennis te onderstrepen.

☛☛☛ Weer meer op de grondslagen gericht is de bijdrage van De Graaf. Hij stelt de vraag aan de orde op welke wijze een wetenschapper vanuit psychodynamische concepten en gedachten kan komen tot toetsbare onderzoekshypothesen. Zijn uitgangspunt is dat ziekteprocessen praktisch altijd een multicausale oorzaak hebben. Een monocausale (of een streng nosologische) denktrant noemt hij dan ook een vóórwetenschappelijke vereenvoudiging. Psychiaters zouden zich opnieuw moeten gaan bezinnen op de wetenschappelijke reikwijdte, validiteit en relevantie van hun premissen. Aan de hand van een door de auteur zelf ontwikkeld instrument - de Childhood Trauma Odds Inventory - laat hij zien hoe dat in zijn werk kan gaan. De kern van zijn betoog is dat het mogelijk en verantwoord is om aan de hand van een aantal N=1 observaties (dat zijn dus case-studies) toetsbare onderzoekshypothesen op te stellen. De Graaf spreekt in dit verband over de 'hermeneutische methode'. Bijzonderheden van het individuele geval - waarbij hij vooral aandacht schenkt aan traumatische ervaringen van de *ouders* van patiënten die delicten hebben gepleegd - moeten worden geplaatst in de context van het hele levensverhaal van de delinquent. In deze benadering gaat het er om de aanvankelijk subjectieve waarnemingen of interpretaties van de onderzoeker (N=1 observaties) zodanig te bewerken dat een steeds grotere mate van objectiviteit en betrouwbaarheid wordt bereikt. Aan de hand van voorbeelden laat de auteur zien hoe verschil kan worden gemaakt tussen 'noodzakelijke voorwaarden' en 'voldoende voorwaarden' bij de genese van bepaalde gedragstypen. Langs deze weg kunnen dan hypothesen worden opgesteld die vervolgens toetsbaar zijn in een grootschaliger kwantitatief-vergelijkend onderzoek.

Het is nuttig om ook hier een kleine leeswijzer aan te reiken. Het betoog van De Graaf is methodologisch van aard en misschien niet gemakkelijk te vatten voor hen die minder vertrouwd zijn met de beginselen van kennisleer of weten-

schapstheorie. Het is duidelijk dat De Graaf zich afzet tegen schrijvers die een andere visie hebben. Met name gaat het daarbij om degenen die kritiek hebben op het gebruik van aan de psychoanalyse ontleende concepten. De naam van Popper wordt genoemd als één van de auteurs die het wetenschappelijk karakter van de psychoanalyse hebben betwist. De Graaf verdedigt dan dat psychoanalytische concepten wel degelijk een rol mogen spelen in de hermeneutische fase, dat is de interpreterende fase waarin hypothesen worden *opgesteld*. Zijn kernpunt is dat de wijze waarop men tot uitspraken (=hypothesen) komt in wetenschappelijk opzicht in het geheel niet ter zake doet. Wat zijns inziens alleen telt is of die uitspraken, hoe men daar ook aan is gekomen, uiteindelijk toetsbaar kunnen worden gemaakt aan de realiteit. Op dezelfde wijze wimpelt hij de kritiek op N=1 waarnemingen af. Dit mag dan subjectief zijn, maar het objectiverende moment komt later, bij de toetsing van de gegenereerde hypothesen. Voor een goed begrip van de zaak zou ik willen benadrukken dat De Graaf zich hier in feite beroept op een bekend wetenschapstheoretisch onderscheid, namelijk het verschil tussen de *context of discovery* en de *context of justification*.²¹ Hoe iemand aan zijn theorieën of hypothesen komt (de context of discovery) valt niet te normeren. Er zijn geen regels of methodische vereisten voor het verzinnen van mogelijke verbanden, bijvoorbeeld omtrent de oorzaak van misdadig gedrag. Voor de 'context of justification' ligt dit totaal anders. Wanneer een bepaald empirisch verband tussen verschijnselen of factoren wordt gestipuleerd, mogen er bepaalde methodische eisen gesteld worden aan dergelijke beweringen. De belangrijkste norm in dit verband is dat zo'n uitpraak (zo'n hypothese) *toetsbaar* is, dat wil zeggen vatbaar is voor weerlegging op grond van grootschalig empirisch onderzoek. Wat De Graaf vat onder de heuristiek ligt geheel in de 'context of discovery'. Ook wetenschapsfilosofen als Popper zullen aan deze heuristische fase geen bijzondere eisen stellen. Het gaat om het resultaat. De onderzoekshypothesen - ook die hypothesen die zijn geïnspireerd door psychoanalytische concepten - moeten falsificeerbaar zijn. Dat is de kern van de zaak.

Tenslotte het opstel van Verhoeven en Tuinier, over dimensionele diagnostiek en farmacotherapie van gedragsstoornissen bij verstandelijk gehandicapten. Diagnostiek is volgens de auteurs een getrappt proces aan de hand van een aantal hiërarchische stappen. Eerst wordt vastgesteld welk syndroom ten grondslag ligt aan de verstandelijke handicap. Dan vindt longitudinale evaluatie plaats van de gedragsproblematiek in samenhang met omgevingsvariabelen en tenslotte wordt psychiatrisch onderzoek verricht. Het resultaat is dan een psychiatrische waarschijnlijkheidsdiagnose. Ten aanzien van de daarbij passende therapie komen de schrijvers tot de slotsom: 'Een farmacologische behandeling in het algemeen

21 Zie omtrent deze begrippen in een juridische beslissingsomgeving: De Wild 1978; en Groenhuisen & Stuivinga 1979.

en bij verstandelijk gehandicapten in het bijzonder, komt dan ook altijd neer op het toetsen van een hypothese welke niet wordt gevormd door de vraagstelling welk ziektebeeld aan de orde is maar wel of er gedrags- of psychiatrische symptomen zijn die met farmaca zouden kunnen worden behandeld.⁷ Deze conclusie - evenals het betoog dat daaraan ten grondslag ligt - zal opnieuw niet voor iedere lezer gemakkelijke kost zijn. Daarom maak ik ook hier een toelichtende kanttekening, ter voorkoming van misverstanden. Verhoeven en Tuinier zijn uitgesproken kritisch ten aanzien van het zogenaamde DSM-systeem.²² DSM staat voor *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* en is het classificatiemodel van de Amerikaanse beroepsorganisaties. Dit model komt in de bijdragen aan dit boek herhaaldelijk ter sprake. Maar niet alle auteurs hebben daar dezelfde mening over. Naast Verhoeven en Tuinier is bijvoorbeeld ook De Graaf zeer sceptisch over het gebruik van DSM. Anderzijds figureert dit model op een positieve wijze in de opstellen van bijvoorbeeld Frenken en De Ruiter. De argeloze lezer zou gemakkelijk op het verkeerde been kunnen worden gezet wanneer hij zich niet bewust is van het omstreden karakter van DSM in de wetenschappelijke literatuur.

9. Ik rond af. De bijdragen die in dit boek zijn verzameld maken duidelijk dat er in de afgelopen jaren op vele punten vooruitgang is geboekt in het onderzoek op het grensgebied van forensische psychiatrie en strafrecht. Vooruitgang blijkt uit toegenomen inzicht. Als grote gemene deler komt naar voren dat 'simpele' verklaringen niet bestaan, althans niet valide zijn. Zomin als 'de' oorzaak van 'de' criminaliteit kan worden gevonden, zo weinig aansprekend zijn monocausale verklaringen van gedragsstoornissen of psychiatrische ziektebeelden. Differentiatie is geboden, en wel op velerlei wijze. Tegelijk met de toename van onze wetenschappelijke kennis is evenwel ook onze onwetendheid vergroot. Maar dat is een normaal verschijnsel. Naarmate er meer theoretische verbanden zijn ontdekt, groeit ook ons inzicht in de lege plekken die er nog zijn. Op verschillende plaatsen in dit boek worden dan ook oproepen gedaan om lacunes in de thans aanwezige wetenschappelijke kennis op te vullen.

Wat verder opvalt is dat door vrij veel auteurs wordt aanbevolen om meer materiële middelen te investeren in de sector van de forensische psychiatrie.²³ De gronden die voor een dergelijk beleid pleiten zijn klemmend te noemen. Uit diverse opstellen blijkt dat er in verschillende sectoren systematisch onderbehandeld wordt, met alle beschreven schadelijke gevolgen van dien.

22 Zij spreken over 'de DSM-gestuurde diagnostische verkokering' en: 'De overwaardige betekenis die aan het DSM-systeem wordt toegekend, is door Van Praag terecht beschreven met de term nosologomanie.'

23 Zie o.a. de bijdragen van Bogers, Troost & Heeren, Leenaars & Smits, De Ruiter, Brand, en Carpay c.s.

En tenslotte maakt dit boek opnieuw duidelijk dat *iedere* disciplinaire blik op de werkelijkheid - of die nu juridisch of forensisch psychiatrisch van aard is - een enorme reductie tot gevolg heeft. De Hullu demonstreert dit heel fraai waar hij schrijft over alcoholmisbruik en andere drugs. Verslaving is juridisch-dogmatisch aardig 'opgelost' in de strafuitsluitingsgronden en bij opzet en schuld. Maar hij wijst er terecht op dat een juridisch juiste en heldere regeling nog geen echte oplossing biedt voor het omvangrijke *maatschappelijke* probleem dat door psychische stoornissen in de strafrechtspleging wordt veroorzaakt. Op dezelfde wijze vermeldt Oei dat een penitentiaire inrichting voor veel illegale vreemdelingen met psychische problemen een wijkplaats vormt, waar men heen wordt gevoerd na het zichtbaar pikken van een pak appelsap in de supermarkt. Oei constateert een tweedeling in de gezondheidszorg, die de legale en de illegale zwakkeren in de samenleving wel tot ontoelaatbaar gedrag móet voeren teneinde de nodige zorg van de overheid af te kunnen dwingen. Nee, het strafrecht is geen rustig bezit. En de forensische psychiatrie al evenmin.

Aangehaalde literatuur

Balkema & Bleichrodt 2000

J.P. Balkema & F.W. Bleichrodt, 'Aanzetten tot herijking van het strafrechtelijk sanctiestelsel', *NJB* 2000, p. 877-883.

Berlin 1969

Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty*, London 1969.

Bleichrodt 1996

F.W. Bleichrodt, *Onder voorwaarde. Een onderzoek naar de voorwaardelijke veroordeling en andere voorwaardelijke modaliteiten* (diss. Nijmegen), Arnhem: Gouda Quint 1996.

Borgers e.a. (red.) 1998

M.J. Borgers, I.M. Koopmans, F.G.H. Kristen (red.), *Verwijtbare uitholling van schuld?*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998.

Groenhuijsen & Stuivinga 1979

M.S. Groenhuijsen & B. Stuivinga, 'Inleiding', in: idem (red.), *Een beeld van recht*, Ars Aequi 1979, p. 641-650.

Ignatieff 1998

Michael Ignatieff, *A life. Isaiah Berlin*, London: Chatto & Windus 1998.

De Jong 1999

D.H. de Jong, 'Het strafrechtelijke schuldbegrip: ontwikkeling of ontbinding', *Delikt en Delinkwent* 1999, p. 1-6.

Justitiële Verkenningen 5/99

Schuld, Justitiële Verkenningen 5/99, Den Haag/Deventer: WODC/Kluwer 1999.

Melai 1992

A.L. Melai, *Polariteit en tegenspraak. Een selectie uit het werk van A.L. Melai*, Arnhem: Gouda Quint 1992.

Mooij 1997

A.W.M. Mooij, *Schuld in strafrecht en psychiatrie*, Arnhem: Gouda Quint 1997.

Sancties in perspectief 2000

Sancties in perspectief; beleidsnota inzake de heroriëntatie op de toepassing van vrijheidsstraffen en vrijheidsbeperkende straffen bij volwassenen, Den Haag: Ministerie van Justitie 2000.

Vakgroep Strafrecht en Forensische Psychiatrie

Tussen vrijheid en onvrijheid. Op het grensvlak van strafrechtspleging en psychiatrie, Arnhem: Gouda Quint 1988.

Vegter 1999

P.C. Vegter, *Behandelen in de gevangenis* (oratie Nijmegen), Deventer: Gouda Quint 1999.

De Wild 1978

A.H. de Wild, 'Rechtsvinding als wetenschapstheoretisch probleem', *Rechtsfilosofie en Rechtstheorie* 1978, p. 115 e.v.

Personalia

M.S. Groenhuijsen is hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de KUB te Tilburg. Daarnaast is hij raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof te Arnhem. Hij heeft gepubliceerd over uiteenlopende onderwerpen in het strafrecht en de strafvordering.